

O CENTRO INTEGRADO DE MÚSICA

Sol Bordás

Carlos Castro

Conservatorio de Música de Vigo

1. INTRODUCCIÓN

Co presente traballo propoñemos unha aula nova: o seu interior constituído por un alumnado cunha sensibilidade común, dirixida cara á arte musical da que haberán ser profesionais, en complicidade con profesores e currículo; o seu exterior está deseñado como un espacio idóneo para o desenvolvemento artístico. Esta aula está inmersa nunha sociedade posuidora dunha cultura que precisa e valora a música e mais os músicos.

Pretendemos mellora-la profesión de músico e tamén a música en Galicia, tanto na calidade como na cantidade de profesionais, optimizando recursos e inversións a través da imbricación da música e o ensino xeral nun só centro (regulado polo artigo 41 da LOXSE) e a partir da experiencia docente no Conservatorio Superior Estatal de Vigo e os diversos plans de estudos.

2. O MODELO "TRADICIONAL"

2.1. Os estudos de música

O modelo de conservatorio que hai trinta anos enchía en España as necesi-

dades da demanda social resulta hoxe insostible. A minoría que daquela acudía ós conservatorios na procura dun título profesional desborda hoxe as posibilidades destes centros, que están a medrar permanentemente. Como solucións créanse aulas externas e centros filiais que, no caso do Conservatorio Superior Estatal de Vigo (desde o de agora CSE), abranguen unha ampla zona de influencia (Redondela, O Porriño, Pontearreas, Tui, Cangas, Moaña). A todo isto deberanse engadi-los centros ou conservatorios autorizados de carácter privado (Mayeusis, Coppelia).

As escolas de música, creadas ó abeiro da LOXSE, ocúpanse do ensino non profesional que os conservatorios non ofreceran no seu día (art. 8 do plan do ano 1966) e nelas ten cabida o estudante, neno ou adulto, que quere amplia-la súa cultura musical (incluída no ensino xeral) achegándose á práctica instrumental como afeccionado. É o lugar axeitado para descubrir e estimular-lo talento e prepara-los alumnos con aptitudes específicas para supera-la

proba de ingreso ós estudos profesionais. Estes estudos son impartidos nos conservatorios e centros autorizados, que deben asegurar unha formación musical “que proporcione o nivel de expresión artística propio duns estudos especializados que teñen como finalidade o exercicio profesional e que, por iso, están destinados a aqueles alumnos que posúan aptitudes específicas e vontade para se dedicar a eles” (Currículo dos graos elemental e medio).

Así e todo, malia as distintas opcións de achegamento á música, é dicir, a música como cultura xeral, como afección ou como carreira profesional, o CSE de Vigo mestúraas todas como veu sucedendo tradicionalmente: un conservatorio superior que ten anexos un profesional e outro elemental e, xa que logo, profesorado e instalacións comúns. Neste modelo de ensino pódese preguntar en que momento o alumno inverte a orde de valores para se dedicar de cheo á música como meta profesional.

2.2. Interior dunha aula: alumno, profesor e repertorio

Unha sondaxe realizada no CSE de Vigo, fundamentalmente entre alumnos do grao elemental, amosa unha porcentaxe moi alta de alumnos que queren ser futuros profesionais da música. Así e todo debemos acoller este alentador resultado con certas reservas, xa que abrangue un rango de idades entre os 8 e os 12 anos. Así

mesmo cómpre ter en conta que moitos dos novos alumnos que chegan ó CSE de Vigo, situado nunha zona moi céntrica, fano por motivos de vecindade, parentesco con outros alumnos ou mesmo por decisión allea: polo xeral, o descubrimento dos instrumentos e da propia linguaxe musical resulta abondo atraente e orixinal como para provocar este tan sinalado entusiasmo profesional, tamén animado polos profesores.

Pois ben, aínda considerando leixísimas as aspiracións profesionais do músico novo, a complexa rede dos sistemas educativos nos que está inmerso non favorece en absoluto a posibilidade de que estas aspiracións cheguen a se poder realizar.

Un dos labores propios do currículo dos graos elemental e medio é o de servir de formación básica e fundamento para futuros camiños profesionais como instrumentista, pedagogo, creador e investigador. Mais a formación básica que compaxine no músico aspectos tanto intelectuais e artísticos coma corporais precisa dun tempo de dedicación mínimo imprescindible para acadar resultados; tempo que non está contemplado no sistema educativo actual e que se lle debe sacar ó tempo de vagar creando un conflito de intereses e prioridades.

O horario dun alumno de grao elemental consta de 25 horas de clase

semanais de primaria, co seu correspondente tempo para tarefas extraescolares, e 5 horas semanais de música, co tempo correspondente para labores extraescolares, ás que engadimos ó pé dunha media hora diaria de estudio instrumental. A todo isto debemos engadi-los desprazamentos, os tempos que hai que agardar entre as clases (cando non é posible a coordinación entre horarios) e, por fin, as actividades extraescolares normais a esas idades (idiomas, deporte...).

A primeira vista, xa podemos quitar algunhas consecuencias:

- O alumno chega ó conservatorio despois da xornada escolar, e fai un esforzo para comezar outra que lle esixe igual capacidade de concentración e asimilación, ademais da enerxía física que precisa para a práctica instrumental. De volta na casa agardan por el as tarefas das dúas ensinanzas, incluída a práctica instrumental.

- Ámbalas dúas ensinanzas, xeral e musical, son independentes e existen do alumno o máximo rendemento. En caso de conflito, a música queda relegada a un segundo plano.

Por todo o exposto resulta evidente que na relación entre o alumno e o profesor prodúcese un desequilibrio: as expectativas mutuas non se poden cumprir. O vencello desta relación é o repertorio, ou sexa, o conxunto de

obras que son obxecto de estudio, análise e interpretación e que constitúen a bagaxe do músico desde os seus empazos. Este repertorio, seleccionado e dirixido polo profesor, soamente pode ser estudiado e interpretado polo propio alumno. O tempo de estudio depende de cada persoa e mais do seu ritmo de aprendizaxe, pero se non se ten ese tempo de dedicación individual e solitaria, as clases co profesor quedan baleiras de contido ó non se presentalo material musical preciso.

Resulta evidente que os programas de curso acaban por se axeitar a esa situación; non son inabordables por causa da súa extensión e dificultade senón pola menor dedicación que neles se inviste e mais porque nunca chegan a se completar satisfactoriamente. O nivel medio baixa e o alumno excepcional éo, cando se dá o caso, con ampla diferenza. Un alumno que cumpre os obxectivos no tempo previsto non debe se-lo excepcional, senón o habitual, nun conservatorio. Moitos alumnos abandonan: posibles músicos que non chegarán a selo, co desaproveitamento do centro e, polo tanto, coa conseguinte perda económica que para a administración supón formar profesionais.

Reséntese o profesorado: falta de interese polo traballo, mingua da realización persoal, cansazo emocional e problemas psicolóxicos ós que se deben engadi-los problemas coa admi-

nistración, como son os da dotación de material para os centros, etc. É a chamada síndrome de *burn-out* (literalmente, “queimarse”) que produce sentimentos negativos sobre un mesmo, os alumnos e a profesión. O mundo laboral non se pode nutrir de profesionais preparados para enche-los cadros de persoal das nosas orquestras e os circuítos musicais, xa que a titulación non garante o nivel preciso. O único camiño que lle queda ó titulado é o da docencia, que significa, en moitos casos, perpetua-lo sistema.

3. O CENTRO INTEGRADO

Artigo 41.1 da LOXSE: “As administracións educativas facilitaranlle ó alumnado a posibilidade de cursar simultaneamente as ensinanzas de música ou danza e mailas de réxime xeral. Con este fin adoptaranse as oportunas medidas de coordinación no que toca á organización e ordenación académica de ámbolos dous tipos de estudos, que haberán incluír, entre outras, as validacións e maila creación de centros integrados”.

O centro integrado é, xa que logo, aquel no que se cursan, conxuntamente, as ensinanzas de réxime xeral e mailas de música. En España aínda non se levaron á práctica. Este traballo pretende desenvolver-lo contido do artigo 41 e estudia-la posibilidade da súa realización como experiencia piloto no CSE de Vigo.

Creemos que o centro integrado ten sentido nun sistema educativo coma o noso e que é unha solución a curto e medio prazo. Noutros países non é preciso, chega con observa-la atractiva organización musical de Noruega para unha poboación de 4.300.000 habitantes:

- É un sistema planificado de arriba abaixo, de como chegar a conseguir o mellor profesional e o seu complemento imprescindible: moitísimo público afeccionado.

- A música instrumental e vocal está integrada na educación, con participación en orquestra en tódolos niveis.

- A rede de escolas de música forma afeccionados en tódalas idades. No ano 1988, 60.000 nenos foron educados por un total de 3.000 mestres. Os 6 conservatorios rexionais e maila Academia Estatal de música garanten unha titulación do máis alto nivel. Esta última ten 450 alumnos e 110 profesores permanentes, ademais dos auxiliares.

- Todo isto apóiase nunha rede organizada de bandas, seis orquestras estatais, festivais e asociacións.

Como conclusión, a música é unha práctica habitual que conta cun grande número de afeccionados que valoran e fan necesarios os profesionais de elite. O máis sorprendente é que todo isto ven se-lo resultado dunha ordenación recente, planificada e progresiva,

que comeza no ano 1972 coa creación da Academia Estatal. Para Galicia, con 2.800.000 habitantes, Noruega pode ser un bo punto de referencia.

O centro integrado de Galicia podería ser unha experiencia piloto que non implica, en principio, a modificación do sistema educativo. Esta experiencia xa está instituída no noso veciño Portugal: a escola Profesional de música de Viana do Castelo funciona desde o ano 1992.

Nesta escola repártese a xornada escolar entre a música e mailo ensino xeral. Os resultados a curto prazo son sorprendentes: alumnos que conviven coa música tódolos días acadan avances que son impensables para outros do mesmo nivel nun conservatorio convencional. O estudante non precisa motivación adicional, xa que está a face-lo que quere e iso demanda do profesor a maior entrega en cada clase. Neste centro teñen sentido os obxectivos dun currículo, ó estaren perfectamente axeitados ó alumno que pretende ser un futuro profesional.

3.1. Os estudos nun centro integrado

Nun centro deste tipo, as ensinanzas de réxime xeral e mailas específicas de música coordínanse de xeito que o alumno poida levar a cabo ámbalas dúas actividades sen altera-lo seu horario escolar semanal: malia a redución horaria lógranse os obxecti-

vos dos diferentes niveis educativos. Esta redución horaria debe ser, na medida do posible, proporcional en tódalas disciplinas. O artigo 41.2 regula un bacharelato musical que, ademais das de música, contén soamente as materias comúns. Consérvanse, evidentemente, os exames de pase de grao (do elemental ó medio e do medio ó superior), que figuran no currículo. O alumno pode decidir, en calquera curso, se continúa os seus estudos integrados e a súa orientación profesional musical ou decide regresar ó réxime xeral; mais, na nosa opinión, o momento idóneo é en cada pase de grao.

Un factor de enorme interese é a grande importancia do ambiente de inmersión absoluta na música ó compartir con tódolos compañeiros de clase problemas semellantes sobre o estudio, interpretación, gustos musicais e estéticos, ademais dos propios do ensino xeral, en contraposición coa situación actual, na que o estudante de música é unha cousa rara. Podemos trasladalo dito ó ámbito familiar e social: “non pode ser algo serio aquilo que estudian tan poucos e que non ten outra consideración que non sexa a dunha actividade extraescolar máis”.

3.2. Desenvolvemento do Proxecto

O CSE de Vigo ofrece as posibilidades de integrar unha experiencia piloto do que podería ser un centro integrado: hai dous edificios indepen-

dentos, zona de recreo, situación céntrica e proximidade (100 metros) ó Instituto Hispanidad, que imparte ESO e Bacharelato.

Modalidades de realización:

1. Bacharelato Musical: isto é posible realizalo de contado coa coordinación das xuntas directivas dos dous Centros, xa que o Instituto Hispanidad imparte o primeiro curso do novo Bacharelato, de forma experimental, desde o curso 95-96.

2. ESO e Bacharelato Musical: Dada a proximidade do Instituto Hispanidad e o CSE de Vigo, estudarase a

coordinación da nova distribución horaria (reducción, troco de optativas por disciplinas musicais). No curso 96-97 poderíanse cursar 1º, 3º e 4º de ESO de forma integrada, ademais do citado Bacharelato Musical.

3. Centro Integrado Completo incluíndo a Primaria: Debido ás características do CSE de Vigo xa comentadas, poderíase realizar unha experiencia piloto de primaria habilitando unha clase para a correspondente unidade escolar e o seu mestre tutor.

3.3. Proposta de Distribución Horaria (horas semanais)

Primaria 1º e 2º / Premusical

Curso 1º
Música activa 2

Curso 2º
Música activa 2
Instrumento 1
Estudio 1.30

Lingua e Literatura Galega
Lingua Española e Literatura
Educación Artística
Educación Física
Matemáticas
Relixión/Estudio

Primaria 3º e 6º / Grao elemental

Auditivo	1
Rítmica	1
Coro	1
Audicións comentadas	1
Instrumento	1
Clase colectiva	1
Piano complement.	0,30
Estudio	1,30

Lingua e Literatura Galega
 Lingua Española e Literatura
 Lingua Estranxeira
 Educación Artística
 Educación Física
 Matemáticas
 Coñecemento do medio natural,
 social e cultural
 Relixión/Estudio

ESO 1º Ciclo / Grao medio

Auditivo	1
Rítmica	1
Coro	1
Audicións comentadas	1
Instrumento	1
Clase colectiva	1
Oquestra	2
Piano complement.	1
Estudio	3

Ciencias da Natureza
 Ciencias Sociais
 Xeografía e Historia
 Educación Física
 Educación Plástica Visual
 Lingua Española e Literatura
 Lingua Galega e Literatura
 Lingua Estranxeira: Inglés
 Matemáticas
 Tecnoloxía
 Relixión/Estudio

ESO 2º Ciclo

Harmonía	2
Coro	1
Audicións comentadas	1
Instrumento	1
Clase colectiva	1
Oquestra	2
Piano complement.	1
Estudio	3

4º curso
Comúns
Ciencias Sociais
Xeografía e Historia
Educación Física
Lingua Española e Literatura
Lingua Galega e Literatura
Lingua Estranxeira: Inglés
Matemáticas

Optativas (escoller unha)
Ciencias da Natureza
Educación Plástica Visual
Tecnoloxía
Informática
(Outras...)

Bacharelato Musical

Fundamentos de composición	2
Coro	1
Audicións comentadas	1
Historia	2
Instrumento	2
Música de cámara	2
Orquestra	2
Piano complement.	1

Materias Comúns 1º Curso
Educación Física
Filosofía
Lingua Galega e Literatura
Lingua Española e Literatura
Lingua Estranxeira
Relixión/Estudio

Materias Comúns 2º Curso
Educación Física
Historia
Lingua Galega e Literatura
Lingua Española e Literatura
Lingua Estranxeira

Combinación horaria: débese estudia-la situación das diferentes disciplinas no horario lectivo. Habrá que estrutura-la xornada escolar de acordo co aproveitamento das horas de meirande rendemento físico e intelectual e tendo en conta que a práctica instrumental e orquestral precisa dun esforzo físico adicional ó intelectual.

3.4. ENSINANZA XERAL

Respectando as áreas obrigatorias, a educación física merece un comentario á parte. As conductas na práctica dos instrumentos son, se cadra, aínda máis complexas cás dos atletas, polo que, na nosa opinión, débese potencia-lo obxectivo do coñecemento corporal, o que implica saber dos resortes musculares, de posturas, etc., así como do control do ton e mais da relaxación. Este coñecemento da interacción instrumento/corpo implica un estudio e observación que complementa á propia clase de educación física, pero que se realiza por profesionais especializados nesas técnicas.

3.5. ENSINANZA MUSICAL

A linguaxe musical: malia a división en Auditivo e Rítmica, non son compartimentos pechados; coa súa separación inténtase tratar por igual a ámbolos dous aspectos.

Coro: a voz como instrumento máis expresivo permite unha activida-

de lúdica, pedagoxicamente útil como práctica de grupo e educación auditiva.

A orquestra elemental é o primeiro contacto entre instrumentos de diferentes familias, experiencias distintas das clases colectivas, que son do mesmo instrumento.

O horario de actividades de estudio: entendémolo como estudio no centro supervisado por un profesor. Está distribuído en fraccións diarias e é independente do estudio estritamente persoal do alumno, aínda que este se realice no centro (nas cabinas). Desta maneira aseguramos un tempo mínimo de estudio e, ó tempo, un pequeno control que permita adquiri-lo método de estudio imprescindible para a progresiva autonomía do alumno.

As audicións comentadas farán medra-la bagaxe auditiva que haberá permitir recoñecer e comparar formas musicais, autores, interpretes, instrumentos e estilos (non só clásicos), etc.

O piano complementario será, a partir do segundo ciclo da ESO, terceiro de grao medio, unha fonte de información sobre o jazz e outros estilos, cunha iniciación ós seus recursos expresivos e á improvisación; esta información aplicada ó propio instrumento haberá servir de motivación e preparar a aqueles que se vaian especializar en jazz no grao superior. A creación de "combos" ou dunha *big*

band de jazz e a súa utilización na clase de orquestra, simultánea para uns instrumentos e alterna para outros, completa a formación noutros

estilos e posibilita a diversificación precisa para o mundo laboral.

3.6. REQUISITOS MÍNIMOS DO CENTRO

ENSINANZA MUSICAL

Aulas instrumentais individuais, mínimo 15 metros cadrados

Aulas non instrumentais, mínimo 25 metros cadrados

Aulas de Música de Cámara, mínimo 30 metros cadrados

Aulas para Orquestra/Coro, mínimo 80 metros cadrados

O número de aulas haberá se-lo preciso para que, de acordo co horario de funcionamento do Centro, o número de postos escolares e maila relación numérica profesor-alumno poida garantir-lo horario lectivo que se estableza no plan de estudos

Seis cabinas de estudio, como mínimo, para o grao elemental e seis cabinas de estudio, como mínimo, para o grao medio. Cada cabina haberá ter 8 metros cadrados, polo menos, e deberá haber unha por cada 30 postos escolares

Laboratorio de electroacústica/estudio de gravación de 75 metros cadrados como mínimo

Auditorio dunha capacidade mínima de 300 prazas e un escenario non inferior a 100 metros cadrados

Matizacións sobre algúns aspectos dos requisitos mínimos regulados no R.D. 389/92:

As aulas de música (e tamén as outras) e mailas cabinas de estudio,

ademais de observa-los mínimos legais, no soamente haberán de se axustar ás "Recomendacións sobre condicións acústicas" senón que tamén deberán ser obxecto dun estudio máis polo miúdo: a presión acústica nunha

clase instrumental que cumpre os requisitos legais prexudica a saúde e tamén o oído. Un estudio polo miúdo que contemple as características de cada instrumento (violín, bombo) e, polo tanto, o nivel de insonorización entre clases, deseño arquitectónico e metros cúbicos (e non só superficie), reverberación e ambiente interior, ventilación e climatización, etc.

Na nosa opinión, nun centro destas características deberá haber cabinas de estudio mesmo para o grao elemental (Primaria). En tódolos casos haberán ser de 8 metros cadrado como mínimo e deberá haber unha por cada 30 postos escolares.

Aínda que o Auditorio é un espacio que teñen soamente os conservatorios superiores, na nosa opinión, e coa experiencia do CSE de Vigo, tamén o debora haber nun centro no que se imparte o grao medio de música. É abondo coñecido o uso dos polideportivos para todo tipo de actividades, pero non resulta admisible nun centro no que priman as musicais. Tratamento á parte merece o acondicionamento acústico e deseño arquitectónico da sala, accesos ó escenario e mais ó proscenio desde o exterior, tamaño do escenario (o do CSE de Vigo precisa ser ampliado cada vez que toca unha orquestra), camerinos e vestuarios.

Ó igual que a cuestión do auditorio, a existencia dun laboratorio de

electroacústica/estudio de gravación cremos que é unha necesidade no grao medio, ó resultar determinante a súa utilización para a formación de instrumentistas, compositores e futuros pedagogos.

A música gravada é fonte de información e grande axuda para o coñecemento do repertorio e diferentes versións del. O compositor aspira a publicala súa música, tanto gravada como impresa, pero son os intérpretes os que gravan. O intérprete, xa que logo, ten actualmente dúas maneiras de se dirixir ó público: en concerto e por medio dunha gravación. Ámbalas dúas posibilidades deben figurar no currículo da ensinanza musical.

Débense controlar, no posible e por medio da práctica, tódolos aspectos que conflúan nunha gravación de música (sen incluí-lo orzamentario) e maila presión que exercen sobre o músico, así como ter un coñecemento desde dentro da "fabricación" da música gravada. A visita a un estudio profesional, cos obxectivos antes indicados, resultaría economicamente inviable. Así mesmo resultan imprescindibles para coñece-lo futuro mundo laboral a informática musical, os múltiples teclados e sintetizadores, os mostreadores e mailos disparadores, todos eles usados frecuentemente en combinación cos instrumentos tradicionais.

ENSINANZA XERAL PRIMARIA

Unha aula por unidade. A súa superficie haberá ser de un metro e medio cadrado por posto escolar. En ningún caso haberá ter menos de 30 metros cadrados.

Dous espacios de 20 metros cadrados por cada seis unidades para desdoblamento de grupos e actividades de apoio e reforzo pedagóxico

Unha sala de usos polivalentes de 100 metros cadrados.

ENSINANZA XERAL

SECUNDARIA/BACHARELATO

Unha aula por unidade cunha superficie de metro e medio cadrado por posto escolar que, en ningún caso, haberá ter menos de 40 metros cadrados

Unha aula-obradoiro de 100 metros cadrados por cada 12 unidades ou fracción.

Tres aulas de 45 metros cadrados cada unha para as áreas de Música, Informática e Plástica por cada 12 unidades ou fracción.

Un laboratorio de Ciencias Experimentais de 60 metros cadrados por cada 12 unidades ou fracción

INSTALACIÓNS COMÚNS

Un ximnasio cunha superficie de 480 metros cadrados e que haberá incluír vestiarios, duchas e almacén

Un patio de recreo de, polo menos, tres metros cadrados por posto escolar e que deberá ter unhas dimensións mínimas de 44 por 22 metros e poderá ser utilizado como pista polideportiva.

Espacios axeitados para as reunións das Asociacións de Alumnos e Pais de Alumnos

Unha Secretaría

Unha sala de Profesores de tamaño axeitado ó número de postos escolares autorizados, e nunca inferior a 30 metros cadrados

Aseos e servicios hixiénico-sanitarios en número axeitado á capacidade do Centro, tanto para alumnos como para profesores. Adaptación para minusválidos.

Despachos de Dirección e actividades de coordinación e orientación, de 80 metros cadrados, como mínimo.

Unha superficie de 100 metros cadrados, como pouco, destinada ós servicios de biblioteca, videoteca e fonoteca, de acordo coas especialidades que imparta o Centro.

4. CONCLUSIÓNS

O pracer de estudar

No centro integrado a música é o principal obxectivo. O alumno é o receptor ideal da experiencia do mestre, o que produce un ambiente de sa complicidade entre alumnos e profesores, todos músicos.

Un paso adiante

Se ben é certo que ó integra-la música coa ensinanza xeral nun mesmo centro mellorámo-la calidade e cantidade de profesionais, isto constitúe soamente un paso cara á situación idónea: a música como práctica instrumental e vocal forma parte do currículo do ensino xeral, integrada na cultura de todos. Ó mesmo tempo, a vida

cultural musical, estruturada en organizacións eficaces e promovida en diversos circuitos, acadaría o sustento e mailo apoio dun país cunha nova sensibilidade, allea á procura da rendibilidade económica da cultura.

DOCUMENTACIÓN CONSULTADA

- BOE
- Conservatorios de Música Plan 66
- LOXSE Lei Orgánica 1/90
- Requisitos mínimos dos centros que imparten ensanzas de Réxime Xeral, RD 1004/91
- Ensinanzas mínimas de Educación Primaria, RD 1006/91
- Ensinanzas mínimas da ESO, RD 1007/91
- Requisitos mínimos dos centros que imparten Ensinanzas Artísticas, RD 389/92

- Protección dos traballadores contra os riscos derivados da exposición ó ruído, RD 1316/89
- Norma Básica de Edificación sobre Condicións Acústicas nos edificios, RD 2115/82
- DOG
- Currículo dos Graos Elemental e Medio de Música, Decreto 253/93
- Currículo da Educación Primaria, Decreto 245/92
- Currículo da ESO, Decreto 78/93
- Regulamento das Escolas de Música de Europa

